

УКРАЇНА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, 21021
тел. приймальні: +38 (0432) 50-89-30, факс: +38 (0432) 50-87-78
E-mail: rector@donnu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070803

«09» 03 2016 № 93/01-01/6.8.0
На № 11/10-239 від 19.02.2016
та на № 8-443 від 04.02.2016

Голові Верховної Ради України
Гройсману В.Б.

вул. М. Грушевського, 5
м. Київ, 01008

Народному депутату України
Домбровському О.Г.

вул. М. Грушевського, 5
м. Київ, 01008

Відповідно до Вашого запиту Донецький національний університет надає правовий висновок «Щодо доцільності внесення змін до статті 33 Цивільного процесуального кодексу України, передбачивши право суду із власної ініціативи або за клопотанням інших учасників судового процесу залучати належного відповідача, в якості співвідповідача».

Додаток на 6 арк. в 2 прим.

Ректор

Р.Ф. Гринюк

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК

«Щодо доцільності внесення змін до статті 33 Цивільного процесуального кодексу України, передбачивши право суду із власної ініціативи або за клопотанням інших учасників судового процесу залучати належного відповідача, в якості співвідповідача»

Проаналізувавши пропозиції щодо доцільності внесення змін до статті 33 Цивільного процесуального кодексу України стосовно права суду із власної ініціативи або за клопотанням інших учасників судового процесу залучати належного відповідача, в якості співвідповідача зазначаємо наступне:

1. Пропозиція щодо надання суду права за власної ініціативи або за клопотанням інших учасників цивільного процесу залучати у цивільний процес як відповідача належного відповідача за відсутності клопотання позивача заслуговує на підтримку та буде сприяти посиленню захисту прав учасників спірних правовідносин.

Частина 1 статті 33 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України «Заміна неналежного відповідача, залучення співвідповідачів» є чинною у такій редакції: «Суд за клопотанням позивача, не припиняючи розгляду справи, замінює первісного відповідача належним відповідачем, якщо позов пред'явлено не до тієї особи, яка має відповідати за позовом, або залучає до участі у справі іншу особу як співвідповідача.»

До набрання чинності Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року, яким була змінена дана стаття, вона мала таку редакцію: «Суд за клопотанням позивача, не припиняючи розгляду справи, замінює первісного відповідача належним відповідачем, якщо позов пред'явлено не до тієї особи, яка має відповідати за позовом, або залучає до участі у справі іншу особу як співвідповідача. У разі відсутності згоди на це позивача суд залучає до участі в справі іншу особу як співвідповідача.»

Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 07.07.2010 року право суду самому залучати співпозивачів було вилучене лише з ЦПК, тоді як відповідні норми статті 24 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) та статті 52 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) не були змінені.

Так, відповідно до статті 24 ГПК України «Залучення до участі у справі іншого відповідача. Заміна неналежного відповідача» господарський суд за наявністю достатніх підстав має право до прийняття рішення залучити за клопотанням сторони або за своєю ініціативою до участі у справі іншого відповідача. Господарський суд, встановивши до прийняття рішення, що позов подано не до тієї особи, яка повинна відповідати за позовом, може за згодою позивача, не припиняючи провадження у справі, допустити заміну первісного відповідача належним відповідачем.

Як роз'яснюється у пункті 1.3 постанови Пленуму Вищого господарського суду України «Про деякі питання практики застосування Господарського процесуального кодексу України судами першої інстанції» від 26.12.2011 № 18 господарський суд за клопотанням сторони або за своєю ініціативою має право до прийняття рішення залучити до участі у справі іншого відповідача, якщо у спірних правовідносинах він виступає або може виступати як зобов'язана сторона. Заміна первісного відповідача належним відповідачем допускається лише за згодою позивача, яка має бути викладена в його письмовій заяві чи зафіксована в протоколі судового засідання. Якщо ж такої згоди не надано, то господарський суд у залежності від конкретних обставин справи вчиняє одну з таких дій: 1) розглядає справу в межах заявлених позовних вимог і відмовляє в позові, оскільки відповідач не є належним; 2) залучає до участі у справі з власної ініціативи іншого відповідача згідно з частиною першою статті 24 ГПК. При цьому в останньому із зазначених випадків: господарський суд зобов'язує позивача згідно з частиною другою статті 56 ГПК надіслати відповідачу копії позовної заяви та доданих до неї документів, а в разі невиконання цього обов'язку у встановлений судом строк залишає позов без розгляду.

Відповідно до статті 52 «Заміна неналежної сторони» Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАСУ) суд першої інстанції, встановивши, що з адміністративним позовом звернулася ...особа не до тієї особи, яка повинна відповідати за адміністративним позовом, може за згодою позивача допустити заміну первинного ...відповідача належним ... відповідачем, якщо це не потягне за собою зміни підсудності адміністративної справи. Якщо позивач не згоден на заміну відповідача іншою особою, суд може залучити цю особу як другого відповідача. У разі відмови у задоволенні адміністративного позову до такого відповідача понесені позивачем витрати відносяться на рахунок держави. Разом з цим, адміністративне судочинство ґрунтується не лише на принципі диспозитивної, але й офіційності (стаття 11 КАСУ), що полягає саме в активній ролі суду під час розгляду справи публічно-правового характеру.

Відповідно до статті 1 ЦПК України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відсутність у суду у справах цивільного судочинства права залучати належного відповідача за відсутності відповідного клопотання позивача (як, до речі, і співвідповідача, коли позивач заявив позов не до всіх осіб, які мають відповідати за заявленим позовом – обов'язкова співучасть), ускладнює виконання судом завдання щодо справедливого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Відповідно до положень ЦПК України (статті 121, 122) суд не може відмовити у відкритті провадження, повернути позовну заяву чи залишити її без розгляду у разі пред'явлення позову до неналежного відповідача. Суд за наявності передумов права на позов і дотримання умов реалізації має у такій ситуації відкрити провадження та розглядати справу по суті, досліджувати докази, здійснювати їх забезпечення тощо. Таким чином, за відсутності підстав для задоволення позову з огляду на його пред'явлення до неналежного відповідача суд має дотриматися всієї процедури розгляду справи, встановлюючи у повному обсязі обставини справи та перевіряючи їх доказами. Предмет доказування як у справі з належним відповідачем, так і у справі з неналежним відповідачем є однаковим і визначається обставинами, на які посилається позивач і відповідач, а також іншими обставинами, що мають значення для вирішення справи (частина 1 статті 179 ЦПК України). У випадку пред'явлення позову до неналежного відповідача предмет доказування не звужується лише до встановлення обставин, що мають значення для визначення особи, яка відповідно до норм матеріального права має відповідати за пред'явленим позовом.

За відсутності права на притягнення належного відповідача до участі у процесі без клопотання позивача суд може залучити таку особу лише як третю особу, яка не заявляє самостійних вимог щодо предмету спору, адже у подальшому рішення у справі може вплинути на її права і обов'язки (статті 35, 36 ЦПК України). Відповідно до частини 3 статті 61 ЦПК України обставини, встановлені судовим рішенням у цивільній справі, що набрало законної сили, не доказуються при розгляді інших справ, у яких беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини. У разі встановлення обставин справи без залучення належного відповідача у цей судовий процес така особа отримує право на апеляційне оскарження рішення суду (частина 1 статті 292 ЦПК України).

Відповідно може скластися ситуація, за якої за позовом позивача до вже належного відповідача суд першої інстанції буде встановлювати обставини та перевіряти їх доказами, і суд апеляційної інстанції у межах апеляційної скарги належного відповідача на рішення суду у справі до неналежного відповідача також буде перевіряти законність та обґрунтованість рішення суду першої інстанції у справі за таким же позовом, заявленим до неналежного відповідача.

Також у Листі ВСУ від 24 листопада 2008 р. «Практика розгляду судами цивільних справ про визнання правочинів недійсними» зауважується, що при вирішенні справ необхідно правильно визначати склад осіб, які повинні брати участь, і у разі необхідності залучати осіб, що не були зазначені в позовній заяві, як відповідачів і третіх осіб. Суди мають не допускати участі фактичних відповідачів у процесі як третіх осіб.

Крім того, розгляд справи та встановлення її обставин супроводжується судовими витратами, які за умови участі у справі неналежного відповідача, покладаються виключно на позивача. При подальшому зверненні з позовною заявою до належного відповідача позивач повторно має нести судові витрати.

Отже, відсутність у суду права за власної ініціативи залучати до процесу належного відповідача, призводить до втрати часу та грошових коштів на судовий процес, результатом якого буде відмова у задоволенні позову з огляду на його заявлення до неналежного відповідача за відсутності клопотання позивача на заміну неналежного відповідача, що не обумовлюється тими процесуальними діями, які суд та учасники процесу мають вчиняти щодо встановлення всіх обставин справи та перевірки їх доказами. Зазначена ситуація не відповідає принципу процесуальної економії.

Основним аргументом на користь позбавлення суду права залучати за власної ініціативи належного відповідача було те, що зазначене право розглядалося як певний відступ від принципу диспозитивності цивільного судочинства.

Відповідно до статті 11 ЦПК України, що визначає зміст принципу диспозитивності цивільного судочинства, суд розглядає цивільні справи не інакше як за зверненням фізичних чи юридичних осіб, поданим відповідно до цього кодексу, в межах заявлених ними вимог і на підставі доказів сторін та інших осіб, які беруть участь у справі. Особа, яка бере участь у справі, розпоряджається своїми правами щодо предмета спору на власний розсуд.

У складі диспозитивності згідно з наведеною нормою виділяються правомочності щодо: 1) визначення характеру та обсягу позовних вимог чи заперечень, їх зміни; 2) підстав позовних вимог чи заперечень, їх зміни; 3) розпорядження матеріальними правами та процесуальними засобами їх захисту (відмова від позову, визнання позову, укладення мирової угоди).

Зміст статті 11 ЦПК України безпосередньо не виключає право суду щодо залучення за власної ініціативи осіб, які беруть участь у розгляді справи. Навпаки, у ч. 3 статті 11 ЦПК України прямо передбачене право суду залучити орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє. Отже, таке залучення за ініціативою суду не визначається порушенням принципу диспозитивності, а навпаки прямо допускається. Допускається й залучення судом третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог (стаття 36 ЦПК України).

2. Щодо надання іншим учасникам судового процесу права заявляти клопотання про притягнення до участі у справі належного відповідача слід зауважити, що відповідно до Глави 4 Розділу I ЦПК України учасники процесу поділяються на осіб, які беруть участь у розгляді справи (стаття 26), та інших учасників цивільного процесу (стаття 47). Виходячи з суті процесуального статусу кожної з зазначених груп, право подавати відповідне клопотання може бути надане саме особам, які беруть участь у розгляді справи, адже інші учасники цивільного процесу не мають матеріально-правової та процесуальної заінтересованості у розгляді справи.

3. Щодо процесуального статусу належного відповідача, якого суд міг би залучити за власної ініціативи до участі у справі поряд з неналежним відповідачем, вбачається недоречним використання терміну «співвідповідач». Між неналежним відповідачем, який буде продовжувати брати участь у справі, та належним відповідачем, залученим до справи за ініціативою суду, не виникає процесуальної співучасті, такі особи не є співучасниками у спірних матеріальних правовідносинах. Характерною ознакою співучасті на боці відповідача є те, що обов'язок одного співвідповідача не може виключати обов'язків інших співвідповідачів. Встановлення ж судом обов'язку належного відповідача відповідати перед позивачем виключає наявність такого обов'язку у неналежного відповідача. Отже, у такому випадку не виникає співучасті.

Для позначення процесуального статусу належного відповідача, який буде брати участь у справі поряд з відповідачем, залученим за ініціативою позивача, доцільно використати термін «другий відповідач», що, наприклад, використовувався у частині 3 статті 105 ЦПК України 1963 р., а на сьогодні використовується у частині 3 статті 53 КАСУ для позначення процесуального статусу особи, яку суд залучає як належного відповідача, якщо проти заміни неналежного відповідача позивач заперечує.

4. Одночасно із внесенням до ЦПК України запропонованих зміни потребує вирішення питання щодо компенсації судових витрат відповідачу, притягнутому судом без клопотання позивача як належного відповідача. Питання про те, хто із відповідачів є належним, а у позові до кого слід відмовити, вирішується судом у рішенні по справі. У результаті розгляду справи суд (у тому числі вищої інстанції) може дійти висновку, що належним є той відповідач, який був притягнений за зверненням позивача. У такому випадку виникає питання щодо компенсації судових витрат (наприклад, на правову допомогу, судову експертизу тощо) відповідачу, притягнутому судом без клопотання позивача. Норми, викладені у статті 88 «Розподіл судових витрат між сторонами» ЦПК України, не передбачають вирішення цього питання.

У КАСУ (частина 3 статті 52) обов'язок відшкодування таких витрат покладений на державу.

На підставі викладеного вважаємо, що надання суду права за власної ініціативи чи за ініціативи осіб, які беруть участь у справі, залучати належного відповідача буде сприяти ефективності цивільного судочинства.

Разом з тим, належний відповідач, якого суд може залучати за власної ініціативи до участі у справі поряд з неналежним відповідачем, не може мати процесуальний статус співвідповідача.

З метою термінологічної єдності, а також забезпечення процесуальної рівності учасників цивільного процесу, особа, яку без клопотання позивача суд притягає як належного відповідача, має отримати процесуальний статус

другого відповідача, і такій особі має бути гарантовано відшкодування судових витрат у разі, якщо суд відмовить у задоволенні позову до неї.

Із учасників судового процесу, яким може надаватись право заявляти клопотання про притягнення належного відповідача до участі у справі, таке право доцільно надати лише особам, які беруть участь у справі.

Виконавці:

декан юридичного факультету
Донецького національного університету,
завідувач кафедри господарського права,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України Бобкова А.Г.

доцент кафедри цивільного права і процесу
к.ю.н., доцент Антонюк О.І.

Ректор
Донецького національного університету,
професор, докт. юрид. наук

Р.Ф. Гринюк